

ІВАН ФРАНКО

Страшний
СУД
L

ІВАН ФРАНКО

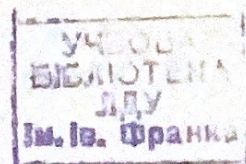
Страшний суд

(АТЕЇСТИЧНІ ВІРШІ)

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1957

Надімет франкоунавества
ЛДУ ім. Ів. Франка,
Тел. № 4122

372456

ВЕЛИКДЕНЬ

- Я.* Великдень! А ти нині, хлопче, в шинку?
- Він.* А де ж маю бути? Ще добре, що тут
Посидіти ось супокійно дають,
А вип'єш що, з хати надвір не женуть.
- Я.* Великдень! Від самого досвітку чуть:
Воскреснії дзвони гудуть та гудуть!
А звичай наш каже старому й малому
В той день бути дома.
- Він.* Нема в мене дому.
- Я.* Ну... дому нема, збудувати не вспів...
Та — ні, я не тее сказати хотів,
А те, що, діждавшись воскресної днини,
В родині пробудь.
- Він.* Я не маю родини.
- Я.* Га, так, твоя правда! Не маєш родини!
Чи також не маєш дівчини-дружини?
Вона розговорить, вона приголубить —
У неї б пробув...
- Він.* Хто бідноту полюбить?
В господаря вчора весь день я робив,
Надвечір, що згода, мені заплатив —

На свята не просить, скупенько й самому.
Іти! А куди? Без родини, без дому...
Ну, звісно, в шинок. Дещо вип'єш, закусиш,
Зате й за нічліг вже платити не мусиш!
Просидиш так свята, коби до посвят,
Та й знов тре нової роботи шукать.

1881

* * *

Нема, нема вже владаря грізного,
нема помічника в тяжкій потребі,
нема того, що світ створив з нічого —
бога на небі!

Погас вже незгорюючий корч терновий,
зламався жезл, що бездну морську махом
ділив, і всепотужний трон Єгови
розпався прахом.

Розвіялась небес його пишнота,
і зорі вже не перли в його шаті,
і сонце вже не лампа щирозлота
в його палаті.

Земля вже тож не ніг його підніжже,
і громи не його грізні післанці,
не він щодня лле дивне, вічно свіже
сяєво вранці.

І чоловік вже не ліп'янка з глини,
котру його лиш дух держав при жизни,
затрута зроду краплею трутизни
з батька провини.

Не знав він щастя в раю первозданнім,
не кушав плоду з дерева живого,
ані згрішив закараним пізнанням
доброго й злого.

І не зступав його спасать від смерти
месія, божий син у людським тілі,
не бог вмирав, на дереві розпростертий
за речі смілі.

Все те лиш сон був, помилка кривава,
твір недоумства твого, чоловіче!
Прокинься! Вже зоря встає яскрава,
вже ніч утіче!

Прокинься! Час на власні ноги стати
і бачити себе самим собою,
час свою велич і слабість пізнати
ясно, в спокою.

Пізнай, що досі сам творив ти бога
і за свій твір лив кров, приймав тортури,
і пеклом був твій земний біль-тривога,
стоси і мури.

Пізнай, що й рай лиш в сій можливий жизни,
що, сли го¹ тут не насадиш, в могилі
ждать дармо, — для життя-бо серед гнилі
нема отчизни.

Пізнай, що ніт тобі над тебе власти!
Пізнай, що в тобі лиш твоя надія!
Знай, що лиш сам себе ти можеш спасти,
ти — твій месія.

¹ Що сли го — якщо його.

Глянь, зеленіє чудно житні древо,
для всіх уже знання достигли плóди.
Встань, людськості, природи королево!
День, день надходить!

Із раю, насадженого тобою,
не прожене тебе ніхто з неславов:
ні ангел із шаблюков огняною,
ні бог, ні д'явол!

1882.

* * *

*Рече безумець в серці своємъ,
яко нїсть Богъ.*

Говорить дурець в серці своїм:

«Єсть бог і єсть він богом моїм!
Його я в серці своїм чую,
В ньому я днюю, з ним ночую.
Він береже мене, мов мати;
Що я роблю, він мусить знати;
Що я роблю і що говорю;
Він в моїх радощах і в горю,
Він в моїх думках, в моїх мріях
І в моїх жалощах, надіях.

«На нього я поклав надію
І все, що дію, з ним я дію;
Що мовлю, в ньому коріниться,
Всіх моїх мислей він криниця;
І кожний відрух серця мого
Почався в нім і йде до нього.
Мене він любить, як дитину,
Пильнує, тішить без упину,
І всі діла мої потує,
І шлях мій до мети простує

«Він світ створив, і сонце, й зорі,
Завісив землю у просторі,
Накрив її небес покровом —
Одним лише всевладним словом:
Своїм «Да будет» всемогучим,
Немов дощу потоки рвучим,
Він скрізь на морі і на суші
Створив у зародочках душі,
Життя розсіяв незліченне —
А все для себе і для мене.
«О, він ступнево йшов, вправлявся,
Шість день до цілі наближався,
Поки створив найвищу пробу —
Мене — він на свою подобу.
Він дав мені весь світ у владу;
З його любові я не відпаду,
А навіть як згрішу, раб грішний.
То він карать мене не спішний:
Хоч як грізнеє пересердя,
Ще більше в нього милосердя.

«Щоб згладилась моя провина,
Він дав за мене свого сина;
І щоб мої могутні крила
Не зупиняла, не гнітила
Важка матерії інертність,
Він дав душі моїй безсмертність,
Дав за поруку непохитну,
Що як умру, то не загину,
Що смерть моя — не скін фатальний,
А вхід до раю тріумфальний.

«Єсть бог, я чую се, я знаю,
Його у власнім серці маю,
Його у твориві я бачу,
В своїй його знаходжу вдачу:

Він в моїй совісті говорить
І мною нищить, мною творить,
Що я скажу, він «ні» не скаже,
І що я зв'яжу, й він те зв'яже.

«Я часть його; де часть, там цілість.
Я твір його, і творця вмілість
Його творіння виявляє:
Його дух з мене промовляє,
Його мисль в моїм слові чути;
Я єсьм, тому й він мусить бути.
Я в нім жию і з ним я вічний,
Як син, як складник органічний,
Як тон із гармонійним строем»...

Говорить дурень в серці своїм.

1882

РУБАЧ

(ІЗ ПЕРЕКАЗІВ НАРОДНИХ)

В вандрівці жині я блудив багато,
блудив, бо правди і добра шукав,
в добро і правду віруючи свято.

І в темну пуцу раз я заблукав:
не стало стежки, дебрі вкруг і ломи,
недуже серце страх мені стискав.

А з заходу вже гуркотіли громи,
уже блискало... І серця сво́го я
спитав: «О серце, де, куди йдемо ми?»

Мов темна темрява вся жинь моя
мені вказалась; ні одної хвилі
не бачив я, щоб до ладу була.

І скрикнув я в тривозі і безсиллі:
«О, хто на тихі води проведе
мене з оцеї збуреної хвилі?»

Втім гляну, поміж лóмами іде
спокійно, певно, в простій кафтанині
робітник. — «Відки, брате, йдеш і де? —

аж скрикнув я. — От щастя маю нині,
що доля наднесла тебе мені,
щоб ти із цеї вивів м'я пустині!»

«Ходім!» — сказав він. Певні і міцні
були його всі поступи. На нього
глядючи, йшов я німо, мов у сні.

В руках сокиру він держав. Де много
стриміло лому, хабузу плелось,
що, бачилось, повік тут ні для кого

нема проходу і мені б прийшлося
вертати в темень, — сильною рукою
рубнув він — і прохід свобідний ось!

Де яр холодний, під стрімков скалою
вода шуміла, спинюючи хід, —
він знов рубнув, з оздобою цілою

валилось древо кладков через брід.
На все те я глядів і дивувався,
но йшов. Ось ліс вже перед нами зрід,

простір світліший з-поза тьми вказався.
І на широке поле ми ввійшли:
хоч як далеко погляд розбігався,

то все по рівній він котивсь землі,
ні перепони не стрічав, ні краю,
ані шляхів, що в села б нас вели.

Но ось, коли пильніш я позираю,
аж серед поля тут і там стоять,
мов чорні птиці — що таке, не знаю.

Недвижно, в довгий, безконечний ряд
вони по шнуру тягнуться: чим далі
слідять їх очі, тим їх більше зрять.

До чорних тих точок ми прямували;
но, наблизившись, я з ляком пізнав:
не птиці — шибениці се стояли.

На кожній вітер трупа ще гойдав, —
і серце в мні застило із тривоги,
но провідник спокійно мні сказав:

«Се шлях наш! Сеї не лякайся дороги!
Найліпші, найсвятіші йшли по ній!
Святеє місце топчуть наші ноги!

От тут припадь! отут молитву дій!»
І ми об'а навколішки припали,
молилися при шибениці тій.

А як ми, помолившись, знов устали,
мій провідник сокиру в руки взяв
і замахнувся — і разом затріщали

всі шибениці, степ весь застогнав,
і грім на небі грізно обізвався,
і щезли трупи, чистий степ остав.

Наперед знов мій провідник подався,
а я за ним; ішли ми довгий час,
аж ось далеко на степу вказався

мов чорний хрущ. Чим ближче, він чимраз
і ріс, і ріс, аж як вже тут ми стали,
побачили: се церква проти нас.

Свічки ряснії в церкві тій палали,
куривсь кадила запахущий дим,
плачливі співи серце розбивали.

На вівтарі, мабуть, богам товстим
у жертву, людських серць живих, пробитих
курилось много; путем золотим

окований, на колючках укритих
лежав там Розум, молячись, попи
вже зачали на нього ніж острити.

І спів гримів: «Блаженні всі стовпи,
всі, що не бачили, а мають віру,
що люблять бога нашого стопи,

а брата ріжуть богу на офіру!
Наш бог — се замордована Любов,
убитий Розум! Тож і в жертву щирю

для нього ми мордуємо Любов
і ріжем Розум! О, прийми, наш боже,
той дар, що ми кладемо пред тобов!»

І рік мені провідник: «Се ложе
сну вічного, се злоби клятий спів,
се тьма, що світлом статися не може!»

І, взявши камінь, що тут бовванів,
він кинув на церковне середстіння
й мені то само учинить велів.

Загримало о стіни те каміння;
він топором підвалину затяв, —
і з грохотом звалилося склепіння,

земля стряслась, пил небо закривав, —
і третій раз страшливо загриміло.
Тремтячи, я провідника спитав:

«Хто ти і що се ти зробив за діло?»
І рік він: «Я рубач, ти ж бачиш сам!
Прочищую путь волі й правди сміло.

Чи хочеш? Я тобі топір сей дам.
Що я робив, те й ти роби по миру!
Туди твій шлях, і ціль твоя он там!

Підеш?» — «Піду!» Він дав мені сокиру.

1886

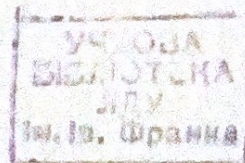
СТРАШНИЙ СУД

Ну, а що, як справді правда,
Що панотчик в церкві править,
Що мене по смерті ангел
Перед божий суд поставить?
І засяде бог на троні
В блисках бур і гуках грому,
І всі штири кінці світу
Враз поклоняться старому, —
Заревуть небесні труби,
Потрясуться всі основи,
І мертвє все стрепенеться,
Дожидаючи обнови, —
І що від нащада світа
Мало дух живий у собі,
Підійметься, не пропаде
Ні атом життя у гробі...
І потягне все на суд той,
Мов безмежні, сиві хмари,
І ущерть сповниться міра
Плати добрим, злому карі...
І відкриються всі тайни
Найновіші й найдавніші, —
Перед явністю такою
Затремтять найправедніші...

М. Я. Ів. М. Франка,
Льв. № 4428-372456

І не тільки кожде діло,
Але навіть кожде слово,
Кождий помисл, кожда похіть
Оживуть тоді наново,
І дістануть рух і голос
І, мов військо незліченне,
Попливуть на суд — свідчити
Проти мене чи за мене?
Що ж, на судову розправу
З апаратом так безмежним
Стану я, слабий і грішний,
Певно, з трепетом належним.
І скажу: «На суд твій, боже,
Я стаю, земне створення,
І кладу перед тобою
Весь свій біль і все страждання,
Всіх ілюзій злудні блиски,
Всіх утіх марну приємність,
Всі надії, всі упадки
І всю гордість, всю нікчемність,
Розум весь, і всю сліпоту,
І всі ересі, й всю схизму,
І жало те невмируще
Критицизму й скептицизму.
Боронитися не буду,
Бо ти сам все ліпше знаєш,
Та яким мене створив ти,
То таким мене і маєш».

«Замовчи!» — гукне з-за хмари,
Голос божий дужче грому. —
Все, що є, чому є й пощо,
Видно скрізь мені самому.
Пафос твій смішний для мене,
Дотеп твій не мід, а оцет;

А сю приказку латинську
Знаєш: *Sus Minervam docet?*¹
Чим ти був, яким був, пощо,
Всі твої утіхи й болі,
Всі твої гріхи й дурниці,
Все було з моєї волі,
Все добро і зло, що в світі
Сіяв ти і досі сієш, —
Все те був мій план, якого
Ти ні в зуб не розумієш.
А що ти сповнів задачу,
Що була тобі надана,
То прийми тепер заплату:
Входь у радість свого пана».

Тут панотчики й владики,
Що клячатимуть довкола,
Позриваються на ноги
І насуплять грізно чола.
І враз крикнуть: «Боже, отче!
Чи ж подоба, чи ж потреба,
Щоб сей грішник, сей ерétique,
Атеїст ішов до неба?
Де ми сіяли пшеницю,
Сипав він кукіль невіри;
Де щепили ми покору,
Там він гордощі без міри;
Де ми груди надривали,
Щоб добути скрухи лепту,
Його сміх, його наруги
Виводили нас з концепту.
Він ніколи не піддався
Ні намові, ні погрозі;

¹ Свиня вчить Мінерву (лат.).

Він був вовк у твоїм стаді,
Був голівня в твоїм стозі.
Він троїв дитячі душі
Явно, славно і нагально!
Брать його до неба, боже,
Се, їй-богу, нелояльно.
Ми ж твою сповняли волю,
Що стоїть в письмі святому,
Ми з твого заповіту
Не вронили ні атому, —
А сей жевжик тут нас буде
Ще стягати із котурнів!..
Ні, його зрівнявши з нами,
Ти нас маєш всіх за дурнів.
Ми на се не згідні, ми, що
Скрізь стежки твої простуєм!
Твоїм іменем ми проти
Твого суду протестуєм!»

Пан біг довготерпеливий
Вислуха всю ту тираду,
І всміхнеться добродушно,
І таку їм дасть пораду:
«Цитуйте, діти! Тут не сеймик,
Щоб ревли ви і кричали!
Ви ж у небі, де немає
Ані болю, ні печали.
Опозицій та обструкцій
Тут робить вам непрактично;
В своїм небі я ряджуся,
Вибачайте, деспотично.
Тут я поїзду кондуктор,
В якій хочу кого класі
Посаджу, а пасажирам
Іншим всім до того засі.

В моїм небі місця много,
Всяких треба тут професій,
І багато пасажирів
Іде в мойому експресі.
Для овечок препокірних,
Для коров молокодайних,
Для пташок усіх співучих
І для всіх заслуг звичайних,
Для волів, що весь вік пріли,
Скиби краючи й загопи,
І для всякої худоби
Єсть окремі тут вагони.
Там їм плата по заслuzі,
Море радощів готових, —
Але мусить же й зо мною
Іхать хтось у особових.
Вас я, дітоньки, шаную,
Та одна моя вам рада,
Щоб держались ви, як добрі
Пастирі свого стада.
А компанію для мене
Вибирать вам буде трудно;
А мені в компанії з вами —
Вибачайте — було б нудно.
Чи я вас за дурнів маю,
Се лишть мені на волю,
Та себе за дурня мати
Вам, їй-богу, не позволю!»

Тут я попрошу о слово
І скажу: «Мій боже правий!
Присуд твій мені не ясний,
Та занадто він ласкавий.
Хоч то, певно, не моя річ
Поправляти присуд божий,

Та боюся, до твого
Я експресу не пригожий,
Компаніста я немудрий
Для небесного салону,
І готов так, як у земних,
Часто випадати з тону.
А по-друге, ти ж подумай:
Для якої-то паради
Серед твоїх найвірніших
Слуг почнуться свари й звади?
Я ж добродіїв сих знаю:
Не дадуть вони спокою,
Шепти, чорнення, доноси
В небі попливуть рікою;
Будеш мати тут протести,
І соборчики, й обиду, —
Вигризуть мене із неба
І тобі нароблять стиду.
А нарешті — вибач, боже, —
Не кортить мене до раю;
Твоїх різкошів небесних
Я, їй-богу, не бажаю.
• Не кортить мене ні вічний
Серафимський спів похвальний, —
На такі високі співи
Я зовсім не музикальний;
Не кортять мене небесні
Псалми, гімни й акафісти, —
В їх бомбаст ану ж я схочу
Підпустити зойки й свисти?
Та й твої співці й поети
Не зовсім мені до речі,
Починаючи Давидом,
А кінчаючи Львом Печчі.
Та й компанія, твої ті
Херувими, Серафими,

Шестокрилії почвари —
Що мені балакать з ними?
Та й апостоли, і учні,
Корифеї всі небесні,
Як поглянуть ближче, боже, —
Страх вони не інтересні.
Сам Петро, чого він вартий,
Що Христа в біді відрікся!
І весь збір їх, що в годину
Скрути в страху геть розтікся?
Або ті твої аскети
Сухоребри та немиті,
Ті фанатики, до людських
Благ ненавистю підшиті,
Ті отці, апологети,
Догматисти, каноністи,
Інквізитори, що вміли
«Ігне, фегго»¹ в душу лізти.
Або й ті, що з твоїм словом
На устах всі землі й море
Заповняли й скрізь ширили
Темноту, гризню і горе,
Покривали здирства можних,
Але вбогих дерли й тисли
І хрестом твоїм вбивали
Вольне слово й вольні мисли!
Адже, будши консеквентним,
Ти їх мусиш пригорнути, —
Тож подумай, як мені тут
В товаристві з ними бути?
Та се ще не все; можливо,
Що тут різні порядки,
І на всяку бранжу, боже,
Єсть окремі сепаратки.

¹ Вогнем, мечем (лат.).

Але жити в твоїм небі,
І втішатися, й співати, —
Господи, то скільки ж треба б
Напихати в вуха вати,
Щоб не чути криків, стогнань
І проклять, докорів лютих
Тих нещасних, там у пекло
Звержених у тьму й закутих!
Щоб не чути відгомону
Всіх тих мук і озвіріння,
Щоб були мов контрапунктом
Всього твого творіння.
Ні, почуються й крізь вату,
Крізь найгрубший мур зі стали,
І нема таких віддалень,
Щоб лунати перестали!
І нема таких розкошів,
І екстаз, і раювання,
Щоб мені не затроїли
Іх пекельнії стогнання.
Дай мені в найвищій раю
Ще на вищий рай надію,
Та при думці про ті звуки
Я, їй-богу, одурію.
Ні, пусти мене, мій боже,
З сього світлого окрúга
Там, де тягне грішна вдача
Й життєва мене заслуга,
Там, де боротьба невпинна
Без побіди і без слави,
Де покута віковична,
Та без пільги й без поправи.
Правда, в той огонь пекельний,
Що пече без тіла душі,
В ту смолу і кров, де грішні
Клекотять, немов галуші,

У ті дебрї сірковїї,
В черв'яки ті невмирущі,
В ті гадюки, скорпіони
Та почвари всякі злющі
Я не вірю, і в чортяків
Тих рогатих та хвостатих,
Що без всякої причини
Мучать бідолах проклятих.
Та я знаю інше пекло,
Коштував його немало
За життя, — ще й досі смаку
Трохи з нього позістало.
Знаю, як смакує скрута
В безвідрадній самотині;
Хліб, що ворог із презирством
З ласки кине сиротині;
Безнадійність, що розбити
Рада б те життя мізерне;
Жаль учинку, що раз стався
І вже в небуття не верне;
Як довкола тебе зрада
Стане муром непрохідним
І як сам собі здаєшся
Підлим, низьким і негідним.
Все те степенуй, о боже,
По твоїй всесильній волі
І пусти мене у вир той
До товаришів недолі.
Там знайду я товариство
Більш до смаку й до вподоби.
І на сльози і на кпини,
І до сміху і до злоби.
Там знайду завзяте плем'я,
Люд свобідний і гулящий,
Повний сили й волі, вицвіт
Роду людського найкращий:

Всіх музик і всіх поетів,
Що вино й любов співали,
Всіх філософів, що пута
Догматизму розбивали,
Всіх єрётиків, усяких
Перелому піонерів,
Бунтарів і гайдамаків,
Всяких революціонерів,
Всіх, що власне чоловіцтво
Окупляли слізьми й кров'ю,
І всіх тих, кого любив я
В житні грішною любов'ю».

«Дурню! — крикне голос божий. —
Що ти слів тут набалакав,
Але правди зрозуміння
Стільки в них, як кіт наплакав!
Пекла просиш ти у мене,
Як би я був пекла ктитор;
Просиш мук і болів, як би
Я був кат і інквізитор.
Випрошаєшся від раю,
Мов від царського салону,
І боїшся серед ясних
Пань там випадати з тону.
Ще й не бачивши, ти моїх
Вибранців на глум здіймаєш!..
Слухай, хлопче! Я питаю:
За кого ти мене маєш?
Я гадав, що ти піднявся
Духом понад ту худобу,
Що собі і бога й чорта
Творить на свою подобу;
Що крізь часове й тілесне
Ти проник в духовне й вічне

І відкинув шкарлупиння
Грубо-антропоморфічне.
Чей же на землі недаром
Я острив тебе, як бритву,
Посилав тебе у мир свій,
І гоняв тебе у битву.
І водив тебе, як треба,
На вершини й на низини,
Щоб ти був одним з моєї
Доборової дружини.
Не плети ж тепер дурниці,
А збери в одно огнище
Всі думки і всі бажання,
На їх крилах якнайвище
Підіймись, напруж всі сили,
Безмір обіймай душею
І в найвищій тій екстазі
Злийся з сутністю моєю!»

Сі слова впадуть на мене,
Наче дощ густий, огнистий,
Спалять сумніви й тривогу,
І я встану, ясний, чистий,
І почую в собі силу
І безмірну духа владу,
І перед найвищим Духом
В пориві любові впаду.
Всі думки і всі бажання
Я зберу в одно вогнище
І на крилах їх я стану
Підійматися вище, вище...
І уже весь безмір стане
Перед моїми очима,
Наче карта розікрита,
Наче світло, що не блима,

Тільки рівно, чисто ллється, —
Щезнуть загадки і межі,
І поллється щастя в душу,
Як безмірний блиск пожежі.
Я ростиму й сам в безмежність,
Все проникну, все прогляну,
Все скоштую — вище — глибше —
І розвіюся в нїрвану.

[1906]¹

¹ Дата першої публікації твору.

З М І С Т

	Стор.
Великдень	3
«Нема, нема вже владаря грізного...»	5
«Говорить дурень в серці своїм...»	8
Рубач	11
Страшний суд	16

Редактор Л. О. Носенко
Художній редактор А. М. Дев'ятів
Технічний редактор О. П. Яхніс
Коректор А. С. Сідько

Иван Яковлевич Франко
Страшный суд. (Атеистические стихи)
(На украинском языке)

Здано на виробництво 7. XII. 1956 р. Підписано до друку 15. II. 1957 р.
Формат паперу 84×108^{2/3}. Папер. арк. 6,438. Друк. арк. 1,435. Обліково-
вадан. арк. 0,956. Ціна 15 коп. Замовл. 947. Тираж 50000.

Надруковано в матриць книжково-журнальної фабрики Головандаву
Міністерства культури УРСР в друкарні «Радяська Україна».
Київ, Прозорівська, 59. Зам. 1428.

*Кадікет Франкознавства
Ін-т ім. Т. Шевченка,
Лас. № 4/22*

15 коп.

372456

254

ДЕРЖЛІТВИДАВ
УКРАЇНИ